

ИЗВОРНИ НАПЕВ КАО ИНСПИРАЦИЈА У ОБЛИКОВАЊУ РУКОВЕТНЕ ФОРМЕ БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКИХ КОМПОЗИТОРА ВЛАДЕ МИЛОШЕВИЋА И ВОЈИНА КОМАДИНЕ

Стефан Којић, МА
E-mail: stekoj@gmail.com

УДК: 781:78.071.1 Комадина, В.
Прегледни научни чланак

Сажетак: Владо Милошевић (1901–1990) и Војин Комадина (1933–1997) су композитори који су значајан допринос оставили на пољу хорске музике. Оба аутора су инспирацију за стварање својих композиција једним делом црпили користећи народни напев као полазиште у обликовању својих дела. У раду ће бити приказан различит приступ третману истог народног напева у руковетним формама двојице босанскохерцеговачких композитора. Циљ рада је приказати различите начине у приступу и третману фолклорне грађе на примеру изворног напева *Ево браће* који је обрађен у руковетним формама Владе Милошевића (Пјесме са Змијања) и Војина Комадине (Подкозарје).

Кључне речи: Народни напев *Ево браће*, Владо Милошевић, Војин Комадина.

Композитори Владо Милошевић и Војин Комадина дали су значајан допринос музици компоновањем дела различитих жанрова и форми. Значајно место, ако не и главно у стваралаштву код оба композитора заузимају руковетне форме. Заоставштина коју је Мокрањац оставио за собом, надахнула је будуће нараштаје композитора, међу којима су уврштени Милошевић и Комадина, да стварају руковетне форме. Нагли пораст писања руковетних форми приписује се између осталих и наставном плану и програму на факултетима, поставши музичка форма чијим су се компоновањем бавили многи будући композитори. Обојица композитора, чврсто су се ослањала на оно што је записано у народу, те своја дела градили на босанскохерцеговачком фолклору. Фолклор је изражен било кроз обраде народних напева, цитирање народних напева или оригиналним стварањем композиције кроз које се истичу фолклорни елементи. Једна од разлика у раду Милошевића и Комадине јесте та што је Милошевић сам сакупљао и записивао народне напеве које је уврштавао у своја дела.

Руковети Милошевића и Комадине

Иако у наслову не носе назив *руковет*, Милошевић је створио неколицину дела (број варира између осам и дванаест) увезујући више народних напева у једну целину:

1. *Шта се сјаји напред Сарајева* (1940);
2. *Пјесме са Змијања* (1940);
3. *Вјетар душе* (1945);
4. *Пјесме Босанске Крајине* (1951);
5. *Босанске пјесме I* (1952);

6. *Ој, Дубице* (1952);
7. *Босански ђулови* (1953) и;
8. *Не дај село Стојану на војску* (1967).

Иван Чавловић (2001: 42) сматра: „Овдје спада и још неколико циклуса хорских композиција који се по вањским и унутарњим карактеристикама могу сврстати у руковети. С обзиром на сажетост тих циклуса могу се назвати *малим руковетима*. Мале руковети су: *Шта ћу мајко*, за женски хор (1930), *Јечам желе* (1934), *Гором језде* (1934) и *А шта радиш Јоко* (1935). Четири мале руковети и појединачне хармонизације и обраде од 1930. до 1940. могу се узети као припремна фаза за компоновање већих и извођачки захтјевнијих руковети.“

Напев *Ево Браће* уврстио је у своју другу руковет – *Пјесме са Змијања* као трећи од седам напева: *Укопала нана Милована, Запјевај сиви соколе, Ево браће, Ој расти боље, мој зелени боре, Посадићу борић до борића, Висока јела до неба и Титрале се ђевојке*.

Комадина је за живота написао седам руковети, од којих је првих пет написао у периоду студирања:

1. *Пјесме са Косова* (1952–1960);
2. *Пјесме из Македоније* (1956–1958);
3. *Печалбарска* (1959);
4. *Свадбарске пјесме из Неготинске Крајине* (1953–1983);
5. *Македонска* (1960);
6. *Подкозарје* (1964) и;
7. *Пјесме Јање Чичак* (1972).

Напев *Ево браће* уврстио је у шесту руковет – *Подкозарје* као трећи од пет напева: *Подкозарје, Браћа, Дјевојка сам, Бела вила и Хајд' у коло*.

Изворни народни напев *Ево браће*

Владо Милошевић је свој живот посветио сакупљању и записивању народних напева. За живота, записао је преко 2000 напева. Напеве које је сакупио, објавио је у четири књиге – *Босанске народне пјесме I*, *Босанске народне пјесме II*, *Босанске народне пјесме III* и *Босанске народне пјесме IV*. Народни напев *Ево браће* налазимо у првој збирци *Босанске народне пјесме I* под редним бројевима 1 (стр. 23) и 37 (стр. 47). Обојица композитора одлучила су се за изворни народни напев под редним бројем 1 (пример 1).

Пример 1

Народни напев *Ево браће*, Босанске народне пјесме I, стр. 23

1

Агино Село - Топла Лука

Е - во бра - ће, а - во бра - ће, е - во бра - ће, је - гак го спу - то - та..

Ево браће, један до другогa. Ми у туђе добро не дирамо.
 Погин'о би један за другогa. А без крви свога не пуштамо.
 Пјевао Јован Деспотовић, Агино Село, 1940 год.

Народни напев *Ево браће*, Милошевић је записао у месту Агино Село, приликом посете Змијања 1940. године. Певао му је Јован Деспотовић (Милошевић, 1954: 23, 127). Напев се састоји из четири строфе, записан је у троосминском такту, у тоналном центру *ин Ге*, у којем је Милошевић записивао све народне напеве.

1. *Ево браће, један до другогa,*
2. *Погин'о би један за другогa.*
3. *Ми у туђе добро не дирамо,*
4. *А без крви свога не пуштамо.*

Милошевић (1954: 11) пише да је тонална анализа песме „сегмент хроматске љествице са употребом трећиностепенских тонова, обим умањене кварте“ – *фис, ге, ас, а* и *бе*. Мелодија изворног народног напева креће се у скоковима интервала терце – мале (*ге-бе*) и умањене (*фис-ас*), односно силазно поступно кретање интервала мале секунде – *бе-а, а-гис, гис-ге, ге-фис* и *фис-ге*.

Посматрајући и упоређујући првенствено изворни народни напев, а потом и његово преношење у руковети, ради лакшег сналажења и уочавања сличности и разлика између третирања изворног народног напева двојице композитора, успостављена је следећа класификација:

1. Приступ и обрада фолклорне грађе изворног народног напева – на који начин приступају обради фолкорне грађе;
2. Текстуалне промене изворног народног напева – постоје ли било какве измене у тексту било да се ради о сажимању, проширењу или измени речи;
3. Мелодијске промене изворног народног напева – постоје ли било какве измене у мелодији било да се ради о проширењу, скраћењу или пак о измени интервалске структуре;
4. Музички облик – у којој музичкој форми је написан изворни народни напев у руковети;
5. Хорски састави – којим хорским саставима се поверавају строфе, односно излагање изворног народног напева једне или више строфа у песми руковети;

6. Тонални центар – који је основни, односно почетни тонални центар, да ли постоји више тоналних центара у песми у руковети.

Свака од горе наведених подела у класификацији је везана са другом. Пример: музички облик уско је везан са тоналним центром/има, односно хорским саставима и обратно. Уколико постоје четири одсека, постоји велика вероватноћа да ће приликом новог одсека, доћи и до промене тоналног центра, што је даље уско везано са хорским саставима. Приликом промене тоналног центра, композитор се може одлучити да промени хорски састав (женски – мушки) или обогати хармонску вертикалу тако што ће прикључити нови глас.

Свој приступ фолклорној музичкој грађи полазећи од властитог искуства, Владо Милошевић објаснио је у једној од својих студија, не ослањајући се на неку од ранијих класификација. У књизи коју је написао Чавловић (2001: 31) уз мале измене пише „фолклор се у дјелима Владе Милошевића јавља на следеће начине:

1. Хармонизација:
 - једноставна;
 - сложена.
2. Стилизација:
 - фолклорни напјев с инструменталном пратњом која стилизира (асоцира) фолклорне инструменте;
 - оригинална мелодија с асоцијацијом на фолклор.
3. Обрада:
 - нагласак на техници обраде а мање на промјени фолклорног напјева;
 - непрецизна фолклорна мотивика с елементима оригиналног у појединостима или цјелини.
4. Оригинално дјело са:
 - цитатом фолклорног напјева (ријетко фолклорног пјесничког предлошка);
 - неким фолклорним изражајно/стилским елементом („дјела у духу фолклора“).

Стога ће ова класификација бити полазна у откривању приступа и обради фолклорне грађе изворног народног напева у руковетима. Најједноставнији, уједно и најчешћи начин обраде фолклорне грађе народних песама је хармонизација – изабраном изворном народном напеву додаје се хармонско рухо. Композитори углавном хармонизују за хорове, било да су женски, мушки или мешовити, *a cappella* или пак са пратњом. Уколико композитор приступа обради фолклорне грађе путем хармонизације, те уколико изворни народни напев садржи промене, те промене су минорне – било да се ради о изменама у мелодији, тексту, ритму или облику. Измене могу обухватити и више од појединачне измене, па тако постоје примери у којима се истовремено мења текст и мелодија изворног народног напева.

Хармонизација, као један од наведених начина обраде фолклорне грађе се даље дели на једноставну и сложену хармонизацију.

Најјаснија разлика између сложене и једноставне хармонизације јесу структуре акорда. Акорди терцне структуре вежу се уз једноставнију хармонизацију, односно акорди секундне, квартне или пак квинтне структуре су карактеристични за сложенији тип хармонизације. Остале карактеристике једноставне хармонизације су: хармонизација верно поштује акордски фонд изабране лествице, те тонови који не припадају одређеном акорду не утичу на основну структуру акорда, а каденце су функционално одређене са јасним тоновима који одређују род завршног акорда што није случај у сложенијим хармонизацијама. Карактеристике сложеније хармонизације су: током каденци, често се могу уочити акорди без тона који одређује род акорда док су каденце често модалне, ванакордски тонови су доста чести и утичу на саму структуру акорда те су функционалне везе доста слободније.

Владо Милошевић – *Пјесме са Змијања, трећа песма Ево браће*

Милошевић приступа хармонизацији као начину обраде фолклорне грађе. Од оригиналне четири строфе, у руковет уврстио је прве две, без икаквих текстуалних промена. Мелодија изворног напева пренесена је без измена у обе строфе. Песма у руковети састоји се из два одсека: одсек *a* (29–37) и одсек *a*₁ (38–50). Прва строфа поверена је мушком хорском саставу – тенорима је поверена мелодија народног напева уз константни контрапункт басова и доминантни тон (фис) који излажу алтови у временском интервалу од два такта са текстом *ево браће*. Друга строфа поверена је женском хорском саставу (ССА) – мелодија изворног напева поверена је првим сопранима уз контрапункт другог сопрана и хармонске допуне алта. Друга строфа садржи спољашње проширење – дужа је за последња четири такта одсека *a*₁. Тонални ценоар песме у руковети је ха-мол.

Током прве строфе, преовладавају интервалска сазвучја приме, секунде и кварте (пример 2). За разлику од прве строфе, алтовска деоница друге строфе је „покретљивија“. У другој строфи присутни су акорди са додатим дисонанцама – т. 38, т. 42, т. 43, т. 45, т. 46, т. 47 и т. 50 (пример 3), односно акорд квартне грађе – т. 39 (пример 3).

Музичка динамика остаје непромењена – форте (*f*) током читаве песме у руковети. Кроз оба одсека доминира трогласна хармонска вертикала осим последња два такта где је уочљив четвороглас, дивизи поделом на прве и друге алтове. Алтови током оба одсека имају улогу хармонске пратње. У другом одсеку, деоница алтова је доста слободнија. Уместо доминантног тона током прве строфе, у другој строфи алтовска деоница се креће поступно уз по који интервалски скок – квинта (т. 38) и кварта (т. 41–42).

Пример 2

Владо Милошевић, *Пјесме са Змијања*, трећа песма *Ево браће* (т. 28–37)

Allegro moderato

е во, бра ће.
f Е-во бра-ће, е-во бра-ће. е-во бра-ће, је-дан до дру - го - га.

Пример 3

Владо Милошевић, *Пјесме са Змијања*, трећа песма *Ево браће* (т. 38–50)

По - ги - но би по - ги - но би, по - ги - но би
 По - ги - но би по - ги - но би, по - ги - но би
 је - дан за дру - го - га. је - дан за дру - го - га.
 је - дан за дру - го - га. је - дан за дру - го - га.

Војин Комадина – *Подкозарје*, друга песма *Браћа*

Начин обраде фолклорне грађе је хармонизација. Песма се састоји из четири строфе. Прва и трећа, односно друга и четврта су исте. Прва, односно трећа строфа народног напева пренесена је у руковет са текстуалним изменама: *Ево браће испод Козарице*. Мелодија народног напева пренесена је у руковет без измена – састоји се из четири одсека: одсек *a* (33–41), одсек *a*₁ (42–50), одсек *a*₂ (51–59) и одсек *a*₃ (60–69). Прве две строфе поверене су мушком хорском саставу – мелодија народног напева поверена је првим тенорима. Мелодија изворног напева са текстом треће строфе поверена је алтовима, док је мелодија изворног напева са текстом четврте строфе поверена сопранима. Остали гласови који не излажу мелодију изворног напева имају улогу хармонске допуне. Ритмички обрасци гласова који имају улогу хармонске допуне су измењени у последња два одсека/строфе. Почетни

тонални центар је ин *ge*. Приликом сваке нове строфе/одсека, мења се и тонални центар – ин *ge* – ин *бе* – *ес-дорски* – *бе-дорски*.

У првој строфи преовладавају сазвучја интервала терце и секунде. У другој строфи присутни су акорди са додатом дисонанцом – т. 42, т. 44, т. 47, т. 48, т. 49 и т. 50 (пример 4). Хармонска допуна, тенори и басови у трећој строфи су константно акорди са додатим дисонанцама (пример 4). У четвртој строфи, хармонска допуна наставља са истим ритмичким обрасцем који је промењен у пријашњој строфи те настављају излагати акорде са додатим дисонанцама, док тенори имају ритмички образац који је кориштен током прве две строфе (пример 5). Уколико посматрамо одвојено гласове сопрана и тенора са алтом и басовима, између сопрана и тенора преовладавају интервали октаве, дециме и ноне (пример 5).

Музичка динамика форте остаје непромењена све до последњег одсека *a*₄. Динамика је форте (*f*) током прва три одсека, док је у последњем фортисимо (*ff*). Почетак песме почиње двогласом, да би се сваким новим одсеком, хармонска вертикала увећавала, све до последњег одсека где је уочљив шестоглас. Правилна реперкусија гласова коришћена је од почетног двогласа, до крајњег шестогласа.

Пример 4

Војин Комадина, *Подкозарје*, друга песма *Браћа* (т. 43–60)

43

C
A
T
B

f Е-во бра-ће,—
но би, по-ги-но би, по-ги-но би, је-дан за дру-го-га, Е-во бра-ће

59

C
A
T
B

ff по-ги-
е-во бра-ће, е-во бра-ће ис-под Ко-за-ри-це, по-ги
Ко-зар-чу-ва, бра-ће ис-под Ко за-ри-це, по-ги-
по-ги

Пример 5

Војин Комадина, *Подкозарје*, друга песма *Браћа* (т. 61–69)

Анализирањем изворног народног напева *Ево браће* и истоименог напева у руковетним формама Милошевића и Комадине, те упоређивањем сличности, односно разлика у његовом третману у руковети према одређеној класификацији појашњеној на почетку рада, могли би се извући следећи закључци:

Композитори су за начин обраде фолклорне грађе изабрали најједноставнији начин хармонизације – напеву који су изабрали додају хармонско рухо, свако на себи својствен начин. Преовладавају интервали секунде, терце – уколико је двогласна фактура, односно акордни секундне и квартне грађе са ванакордским тоновима који утичу на саму структуру акорда – тип сложене хармонизације.

Остали су доследни изворном напеву приликом преношења мелодије народног напева у руковетну форму – преносе их без мелодијских измена.

Како је раније наведено, музички облик је уско везан са строфама/текстом. Обојица су пренела прве две строфе из народног, изворног напева. Милошевић, пак, не мења текстуалну структуру, док је Комадина изменио текст друге, односно четврте строфе. Иако су обојица преузели по две строфе, Комадина је понављањем строфа „проширио“ музички облик – приликом појаве нове строфе, појављује се и нови одсек, Милошевић две строфе = два одсека, Комадина четири строфе (две строфе поновљене) = четири одсека. Музички облик не прати понављање текстуалних строфа – нема поновљених облика **a** и **a**₁ у Комадинином издању песме *Ево браће*.

Милошевић хорске саставе мења приликом појаве нове строфе (мушки/женски), док Комадина, новим одсеком мелодију народног напева поверава „новом“ гласу који се прикључује досадашњем хорском саставу излагањем изворног напева.

За разлику од Милошевића који не мења, Комадина приликом сваког новог одсека, мења и тонални центар. Осим текста и реченичне структуре, друга и четврта строфа деле исти тонални центар ин *Бе* (ин *Бе* – ин *бе-дорски*).

Хармонска вертикала Милошевићеве песме је троглас, односно четвороглас, док Комадина постепено, прикључивањем новог гласа приликом сваке нове строфе/одсека, долази од почетног двогласа до крајњег шестогласа. Музичка динамика је непромењена код Милошевића, док је Комадина ипак унео мало измену током последњег одсека чиме додатно наглашава шестоглас.

Ефектан ритам изворног напева спојен са интервалима који преовладавају – секунде, мале и умањене терце, су разлог због којег су се композитори одлучили да је уврсте у своја дела. Спој изворног напева са Милошевићевом и Комадиновом композиционом техником – применом акорада са додатим дисонанцама, односно акорада секундне, терцне, квартне и квинтне грађе резултирало је песму модерне уметничке форме.

Коришћена литература

Девећ, Драгослав. (1976). Вlado Милошевић – мелограф и етномузиколог. *Путеви* (XXII), 345–365.

Ивановић, Љиљана. (1976). Пјесме са Змијања. *Путеви* (XXII), 366–373.

Којић, Стефан. (2020). *Уметничка транспозиција босанскохерцеговачког фолклора у руковетним формама Стевана Стојановића Мокрањца – Песме из Босне (XIV руковет), Владе Милошевића – Пјесме са Змијања и Војина Комадине – Подкозарје*. (Мастер рад, ментор Валентина Дутина). Источно Сарајево: Музичка академија Универзитета у Источном Сарајеву.

Милошевић, Вlado. (1954). *Босанске народне пјесме I. Књига I*. Бања Лука: Народни музеј Бања Лука, одјељење за музички фолклор.

Ћавловић, Ivan. (2001). *Vlado Milošević: kompozitor*. Sarajevo: Muzikološko društvo Federacije Bosne i Hercegovine.

SUMMARY

FOLK TUNES AS INSPIRATION IN SHAPING THE GARLAND FORM OF BOSNIAN COMPOSERS VLADO MILOŠEVIĆ AND VOJIN KOMADINA

Stefan Kojić, MA

Vlado Milošević (1901–1990) and Vojin Komadina (1933–1997) are composers who made a significant contribution in the field of choral music. Both composers drew inspiration for the creation of their composition using folk tunes as starting point in shaping their works. This paper will present a different approach in the treatment of the same folk tune in the garland forms of the two Bosnian composers.

The objective of this paper is to present different approaches and treatment of the folklore material using the example of the folk tune *Evo braće* in the garland forms of Vlado Milošević (Pjesme sa Zmijanja) and Vojin Komadina (Podkozarje).

Key words: Folk tune *Evo braće*, Vlado Milošević, Vojin Komadina.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

78(082)

НАУЧНИ скуп "Савремено и традиционално у музичком
стваралаштву" (3 ; 2021 ; Источно Сарајево)

Савремено и традиционално у музичком стваралаштву. 3 :
зборник радова са научног скупа одржаног 9-11. децембра 2021.
године / [главни уредник Предраг Боковић]. - Источно
Сарајево : Музичка академија Универзитета, 2022 (Источно
Сарајево : Копикомерц). - 271 стр. : илустр., ноте ; 24 cm

На врху насл. стр.: Универзитет у Источном Сарајеву. - На насл.
стр.: Дани Војина Комадине. - Текст ћир. и лат. - Текст на срп. и
рус. језику. - Тираж 100. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-99976-902-6-5

1. Дани Војина Комадине (3 ; 2021 ; Источно Сарајево)

COBISS.RS-ID 136885249